

DESPRE *FAMILIARES* ȘI *FAMILIARITAS* ÎN CAZUL FAMILIEI HIMFI*

Pentru medievști *familiaritas* și *familiares* nu sunt concepte sau termeni necunoscuți, însă analizele dedicate acestora sunt destul de puține și importanța lor este umbrată de utilizarea improprie a terminologiei furnizate de alte spații geografice și academice. După cum ne-au învățat manualele de istorie, evul mediu se confundă la nivel general cu feudalismul, iar la nivelul relațiilor sociale cu predominarea legăturii de vasalitate. Pătrunderea acestor termeni, facilitată de istorici de marcă de altfel și aplicată în mod pripit, a făcut ca problema structurării relațiilor elitei sociale din Ungaria medievală să fie concepută în termenii relațiilor de vasalitate, care implică un senior și un vasal, o legătură pecetluită prin omagiul vasalic și acordarea unei feude¹.

Între medievștii români încă se mai vorbește despre feudalism în Ungaria, cu toate că unii specialiști în istoria socială medievală din țara vecină au arătat diferențele majore care au existat între realitățile sociale din regiunile Europei occidentale, care au furnizat datele pe care s-a construit conceptul de feudalism, și structurarea relațiilor nobilimii din regatul ungar². Așadar, analizarea relațiilor dintre membrii elitei sociale este de natură să precizeze diferențele și să ajute la înțelegerea structurii sociale a regatului. De aceea este importantă studierea relațiilor așa cum apar ele descrise de sursele primare și să lăsăm de o parte definițiile și categoriile teoretice.

Pentru istoricii nobilimii din Ungaria *familiaritas* a fost definit drept cadrul instituțional al prestării de servicii de și către nobili. Gyula Szekfű, Agnes Kurcz³, Erik Fügedi⁴, Martyn Rady⁵, Pál Engel⁶ și, cel mai recent, András W.

* Acest studiu este o versiune modificată a unui capitol al tezei mele de doctorat, *Medieval Nobility in Central Europe: The Himfi Family* (Central European University, 2004). O bună parte din informațiile de detaliu referitoare la istoria familiei Himfi, care nu au putut fi incluse aici, pot fi găsite în teză sau în traducerea românească a tezei care va apărea în curând.

¹ Pentru o succintă analiză a terminologiei medievistice în istoriografia mai veche, vezi Popa-Gorjanu 2003-2004, nr. 1-2, p. 39-51.

² Vezi Engel 2006, p. 119-120. Istoricii Europei centrale operează cu imagini diverse ale feudalismului occidental în încercarea de a situa realitățile sociale din regiunile lor, utilizând lucrări de istorie ale istoricilor apuseni. Nu se poate spune că există un consens cu privire la feudalism în istoriografia occidentală, dimpotrivă natura lui este obiectul unor dezbateri intense. Vezi Cheyette 1967, p. 1-12; Brown 1974/1998, 148-169; Reynolds 1994.

³ Kurcz 1988.

⁴ Fügedi 1998, p. 117-118, 123-142.

⁵ Rady 2000, 110-131.

Kovács, au abordat problema legăturii sociale de tip *familiaritas*, din perspectiva semnificației sale pentru evoluția politică a regatului sau a legăturilor dintre patron-slujitor-rege sau ca mod de a accede la viața politică și de organizare a sistemului de guvernare a regatului ori în chipul analizei detaliate a componenței slujitorilor unei familii nobile. Ultimul exemplu, ilustrat de András W. Kovács, reprezintă o analiză pertinentă a carierelor politice ale membrilor familiei Wass de Ţaga, care s-au remarcat ca vice-comiți, castelani și comiți în perioada în care au fost familiari ai familiei Lackfi⁷. Acest exemplu este extrem de util pentru abordările de tip monografic ce pornesc de la particular pentru a obține concluzii cu caracter general.

Să ne întoarcem la termenii pe care dorim să îi analizăm, precizând că în terminologia latină a documentelor din Ungaria medievală nu întâlnim nici termenul de senior, nici pe cel de vasal. În schimb, aflăm termenul de *dominus* pentru stăpân și *familiaris* pentru cel care servește și *familiaritas* pentru slujire. Cine consultă un dicționar latin, va afla că pentru latina clasică *familiaris* avea pe lângă sensul de bază “de-al casei” și sensul de slujitor sau servitor. Acest termen corespunde celui de slugă, folosit în actele slavo-române și celui de *cseléd* din maghiară⁸. *Familiaritas* în schimb are sensul de prietenie intimă în latina clasică, în timp ce pentru documentele latino-maghiare se referă la legătura unui slujitor cu stăpânul său. Dacă traducerea lui *familiaris* ca slujitor este corectă, adoptarea sa în forma “familiar”, destul de răspândită în mediile științifice, este într-o oarecare măsură dificil de înțeles pentru începători. Aceasta și din cauza faptului că termenul este mai puțin cunoscut decât cel de vasal, iar istoricii care preferă pe “familiar” lui vasal, deși fac o opțiune întemeiată, se expun riscului de a fi neclari. Evident că este mult mai corect să vorbim de familiari sau slujitori decât despre vasali, atunci când descriem relațiile sociale din Ungaria medievală.

Ce este *familiaritas*? După cum am spus, *familiaritas* reprezintă instituția prin intermediul căreia nobilii serveau sau erau serviți. Intrarea în slujba unui patron echivala cu primirea în *familia* acestuia, dobândirea calității de membru al curții patronului, de aici folosirea termenului de *familiaris*. Adeseori familiarul se afla în proximitatea stăpânului său, trăind la curtea acestuia și însoțindu-l în deplasările sale. Acest tip de slujbă implica asigurarea întreținerii slujitorului de către stăpân. Însă, pentru perioada secolelor XIV-XV, el îl servea și la distanță, îndeplinind anumite funcții în cetăți, reședințe comitale sau în satele stăpânului său. De aceea *familiaritas* este asociată cu deținerea funcțiilor politice, avându-se în vedere practica numirii de către titularii unor demnități a slujitorilor proprii

⁶ Engel 1982, p. 880-922; Engel 2006, p. 154-156.

⁷ Kovács 2005, p. 88-96.

⁸ Engel 2006, p. 154.

în funcțiile administrative sau militare inferioare, cum ar fi cele de vicecomite sau castelan sau chiar vicevoievod. Remunerarea familiarilor însărcinați cu astfel de slujbe se făcea prin acordarea de cote părți din veniturile funcției respective sau, foarte rar, prin donarea unor posesiuni funciare. Din păcate nu s-au păstrat contracte de intrare în slujbă decât de la sfârșitul secolului al XV-lea, și de aceea chestiunea remunerării familiarilor rămâne deschisă. Pe urmele lui Gyula Szekfü, Martyn Rady afirmă că legătura dintre familiar și stăpânul său era adesea consemnată în scris. Nu avem nimic de felul acesta în arhiva Himfi și sursele de acest fel sunt extrem de rare. Exemplele pe care le oferă provin de la mijlocul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea și descriu ceremonia formală în cadrul căreia se depuneau jurăminte de credință care erau consemnate în scris⁹.

Himfieștii au reprezentat o familie de rang mediu pe scara socială a regatului medieval al Ungariei, care a avut șansa de a transmite posterității un număr foarte mare de documente din arhivele proprii. Pe scurt, în anii 1270, un anume Him, fiul lui Martin din Nemeti, comitatul Veszprém, era admis în rândul servienților regali, cu alte cuvinte înnobilit, și absolvit de obligațiile ereditare ale strămoșilor săi, care fuseseră ogărari (*leporariferi*). Tot atunci i se dona ca posesiune nobiliară porțiunea cuvenită lui și fraților săi din moșia devălmașă deținută de membrii neamului său în calitate de condiționari. Deși la un moment dat Him a ajuns comite al vânătorilor regali din pădurea Bakony, tulburările care au survenit în viața politică a regatului în vremea regelui Ladislau IV Cumanul au curmat afirmarea sa politică. Fiii săi, care reprezentau a doua generație, au intrat în slujba regelui Carol Robert și, în anul 1320, au dobândit un mic domeniu în Banat, la limita dintre comitatele Caraș și Timiș. Până la începutul domniei regelui Ludovic cel Mare nu au mai obținut nici o altă realizare notabilă, deși au continuat să rămână în slujba regală ca însărcinați cu vânătoria regală în pădurea Bakony și s-au bucurat de oarecare bunăstare materială care le-a permis să facă achiziții funciare în vestul regatului. Apogeul politic al familiei a fost atins în timpul celei de-a treia generații, care s-a afirmat între anii 1340-1382. Unul dintre membrii ei, Benedict Himfi, a devenit comite al mai multor comitate din Ungaria, iar între 1366-1369 a fost ban al Bulgariei. Fără îndoială că a fost cel mai remarcabil membru al acestei familii și a beneficiat chiar de atenția scrutatoare a unor cercetători români, precum Maria Holban, urmată și de alți istorici care au tratat probleme de istorie a Banatului în evul mediu¹⁰. De fapt, din a doua jumătate a secolului al XIV-lea și până la mijlocul secolului al XV-lea Himfieștii au reprezentat una din cele mai bogate și puternice familii din comitatele Caraș și Timiș. Însă, în timpul domniei regelui Sigismund de Luxemburg, apoi a lui Albert de Habsburg, generațiile a patra, a cincea și a șasea

⁹ Rady 2000, p. 118.

¹⁰ Holban 1981, 155-212; Holban 1962, p. 57-129; Holban 1957, 407-420; Pop 1991, *passim*; Țeicu 1998; Achim 2000, p. 25-62.

nu au mai reușit să realizeze cariere politice strălucite, intrând în ceea ce am putea numi un declin politic. Din anii 1350 și până la plecarea lor din Banat, Himfieștii au avut totuși rangul de *militēs aule regie*. De la mijlocul secolului al XV-lea, după ce posesiunile lor bănațene au fost distruse de atacurile otomane și ca urmare a unor defecte demografice, ei au plecat din Banat, stabilindu-se definitiv pe domeniile lor din vestul Ungariei. Familia s-a stins cândva în secolul al XVI-lea, dar a lăsat posterității un număr de mai bine de o mie de documente, o sursă deosebit de bogată pentru cele două secole de viață a familiei¹¹.

Așadar, ca să ajungem la cheștiunea pe care o analizăm, pentru Himfiești *familiaritas* a fost esențială în ceea ce privește afirmarea politică și prosperitatea economică a familiei. Analiza pe care o întreprindem aici este dublă. Ne interesează, pe de-o parte, rolul *familiaritas* în ridicarea Himfieștilor în structura puterii, evoluția carierelor politice ale membrilor ei. Când, pe cine și pentru ce au servit Himfieștii? Pe de altă parte, această analiză urmărește să reconstituie dimensiunea Himfieștilor ca patroni ai unor slujitori. Am încercat să aflăm cine s-a angajat în slujba lor, câți slujitori au avut, ce fel de slujbe au prestat, cum au fost remunerați, câtă vreme au rămas în slujbă.

Pentru micii nobili din secolele XIV-XV veniturile furnizate de domeniile proprii nu par să fi fost suficiente pentru asigurarea unui stil de viață deosebit de cel al oamenilor de rând. Cheltuielile necesare pentru semnele și simbolurile statutului social, constând din arme, bijuterii, haine, cai, harnașamente, șoimi ș.a.m.d., puteau dezechilibra bugetul unei familii nobile trăind numai din resursele furnizate de domeniul propriu. În plus, regulile moștenirii patrimoniului funciar, care dădeau drepturi egale tuturor descendenților masculini, amenințau cu sărăcirea orice familie care nu limita numărul de nașteri (și se pare că nu o făceau). Așadar, suplimentarea surselor de venit a fost unul din factorii care obligau la căutarea unei slujbe. Pentru nobilii ambițioși, slujba regală era cea mai căutată, întrucât era și cea mai profitabilă. Nu avem suficiente date despre modul de recrutare în cazul slujitorilor de la curtea regală, însă candidatul trebuie să fi beneficiat nu numai de recomandări bune, ci și să fi avut o anumită poziție economică pentru a se putea echipa. Acest lucru este ilustrat chiar de cazul unuia dintre Himfiești, Ladislau fiul lui Him, aparținând unei ramuri care a rămas în porțiunea apuseană a regatului, care în anul 1345 a zălogit porțiunile cuvenite lui din domeniul său din Veszprém pentru cinci ani chiar rudelor sale, în schimbul sprijinului financiar necesar asigurării echipamentului pentru intrarea în slujba

¹¹ Arhiva familiei Himfi este parțial publicată. Aceasta s-a păstrat în două părți principale, după ramurile care au creat-o. Ramura lui Ștefan Himfi de Remete a lăsat o arhivă ce s-a transmis posterității în general în cadrul colecției Kállai, iar ramura lui Benedict I Himfi, stabilită definitiv la Döbrente, în comitatul Veszprém, a lăsat o colecție de documente, numită *Miscelanea Heimiana*, care a ajuns în cadrul colecției Batthyány de Körmend. O parte din aceste documente au fost publicate, cele mai multe se cunosc numai din copiile realizate de Béla Iványi în anii 1940 sau din regestele întocmite de Martinus Georgius Kovachich.

regelui sau a unui baron¹².

Intrarea în slujba de la curtea regală se făcea în mod normal pornind de la rangul de paj sau *iuvenis aule regie*. Un alt membru al familiei Himfi, un anume Petru fiul lui Paul Himfi, a pătruns la curtea regală în această postură la o vârstă la care nu se mai putea numi chiar tânăr. Ulterior el a avansat la rangul de *miles aule regie*. Cei doi frați ai săi mai vârstnici, Ioan și Benedict Himfi, au devenit cavaleri ai curții regale din anul 1352. Rangul de cavaler era unul important deoarece, din rândul acestor slujbași, care erau trimiși în diferite misiuni în interiorul regatului și care alcătuiau suita și garda regelui, se recrutau comiții și dregătorii regatului.

Carierea de politician a lui Benedict Himfi este ilustrativă în acest sens. El era fiul lui Paul Himfi, care în anii 1320 fusese pomenit ca slujitor al unui nobil din comitatul Veszprém, Toma fiul lui Lórinthe de Essegvár¹³. Până în anul 1342, la dispariția sa, Paul Himfi nu a mai avut vreo slujbă politică de însemnătate, cu excepția asistenței acordate fratelui său, Ladislau Himfi, între 1320-1330, când acesta a fost comite de Bakony. După moartea lui Ladislau Himfi, în 1330, nu se știe dacă frații săi, Paul, George sau Him, au mai exercitat vreo funcție în comitatul Bakony. În pofida absenței documentelor, se pare că legăturile lor la curtea regală au rămas suficient de strânse pentru a permite pătrunderea relativ facilă a unor membri ai generației a treia în slujba regelui. Benedict Himfi apare pentru prima dată în documentele din Banat în anul 1342. Doi ani mai târziu, în anul 1344, el a fost menționat ca vânător regal în pădurea Bakony¹⁴. Opt ani mai apoi a devenit cavaler al curții regale (*miles aule regie*), iar după aproximativ doi ani i s-a acordat, cu titlul de *honor*, cetatea Somló din Veszprém¹⁵. Între 1360-1382 a fost comite al mai multor comitate, uneori cumulând chiar trei sau patru, de obicei la granițele regatului, fie înspre Austria, fie în zona Banatului. Între 1366-1369, ca ban al Bulgariei, dar chiar dinainte de aceasta, în calitate de comite de Pojon (Bratislava, Pressburg), el a intrat în rândul celor mai înalți demnitari laici ai regatului, în categoria magnaților¹⁶. Succesul său politic se explică dacă luăm în considerație slăbiciunea pentru vânătoare cu care este

¹² În 6 octombrie 1345 capitlul din Veszprém a consemnat faptul că fiii lui Paul Himfi s-au angajat să îi furnizeze îmbrăcăminte, cal și cheltuieli lui Ladislau, fiul lui Him, vărul lor, care intenționa să intre în slujba unui potentat. Documentul se păstrează la Magyar Országos Levéltár (Arhiva Națională Maghiară), colecția antemohácsiană, Dl. 40990.

¹³ Kristó 1998, p. 21-22.

¹⁴ *Miscellanea Heimiana*, nr. 98; Comitatul pădurii Bakony, în care a fost comite al vânătorilor regali strămoșul Himfieștilor, Him fiul lui Martin, în jurul anului 1275, a dispărut pentru o vreme, fiind reînființat de regele Carol Robert de Anjou în anii 1320, când unchiul lui Benedict Himfi, Ladislau, a devenit comite. Date ulterioare sugerează faptul că Himfieștii au păstrat slujba de vânători regali până în anii 1350. Pentru o descriere a evoluției domeniului Bakony vezi Szabó 2005, p. 87-92, 119-128.

¹⁵ Ortway, Pesti 1896, p. 83-84.

¹⁶ Engel 1996, p. 100.

acreditat regele Ludovic cel Mare¹⁷. Benedict Himfi îl va fi impresionat de timpuriu, astfel încât acesta l-a selectat pentru slujbe la curtea regală. Există câteva indicii referitoare la sprijinul politic acordat lui Benedict Himfi de către banul Slavoniei, Leustachius Páksi, care a fost referent în cazul unei donații funciare din regiunea Slavoniei în anul 1358¹⁸. Nu se poate totuși afirma mai mult cu privire la explicarea succesului politic al Himfiștilor, care au avut câteva decenii de contacte directe la curtea regală, înainte de a deveni cavaleri regali.

Profiturile generate de veniturile *honor*-urilor regale s-au concretizat în lichidități folosite pentru cumpărări de pământ care se adăugau donațiilor regale foarte generoase, atât în regiunea Banatului, unde domeniul Himfiștilor a devenit unul dintre cele mai întinse, cât și în vestul Ungariei. Acestea au fost apoi suplimentate de acordarea unor privilegii speciale de judecată (dreptul paloșului) sau de dreptul de organizare a târgurilor pe domeniul lor. De asemenea, titularul unei înalte demnități regale beneficia de influența politică și de ceea ce se poate numi favoritism înaintea curților regale de judecată. Pe scurt, slujba regală era una dintre cele mai râvnite poziții de către nobili. Așa cum ilustrează cazul Himfi, perioadele de prosperitate ale familiei sunt cele în care cel puțin unii membri ai familiei s-au aflat în serviciul regelui.

Spre deosebire de Benedict Himfi, a cărui carieră a cunoscut succese de timpuriu, fratele său, Petru Himfi, ilustrează un alt exemplu. Acesta și-a început cariera în slujba lui Poșa de Szer, un descendent al neamului Bárkalán, care a devenit foarte puternic în Banat începând din anul 1325. Poșa a fost comite de Timiș și vicecomite, iar apoi comite de Caraș, având sub control cetăți precum Iliidia, Mehadia și Horom, între 1325 și 1352¹⁹. În 24 iunie 1344, Petru Himfi, numit *famulus et procurator magistri Pousa*, a venit înaintea autorităților comitatului Arad pentru o pricină a lui Poșa²⁰. Pe 13 octombrie 1344, el a mers la Visegrád, la curtea de judecată a palatinului Ungariei, din nou în interesul patronului său și al fiilor acestuia²¹. Doi ani mai târziu Petru reapare ca *famulus et procurator* al lui Poșa, ocupându-se de consemnarea cedării de către soția castelanului de Hațeg, sora lui Poșa de Szer, a sfertului de fiică convenit ei²². Rolul său a fost acela de mesager și reprezentant legal al patronului. De la slujitor mărunț, însărcinat cu rezolvarea unor probleme legale în numele patronului, după șase ani de slujbă, Petru s-a ridicat la o slujbă administrativă. În 1349 și 1350 el a primit funcția de vicecomite de Caraș²³. Dacă și-a început serviciul în slujba lui Poșa de Szer, ultima dată a fost pomenit în slujba lui Ioan, fiul lui

¹⁷ Engel 2006, p. 186.

¹⁸ Ortway, Pest 1896, p. 85.

¹⁹ *Ibidem*, p. 23. Cu o întrerupere între 1346-1349.

²⁰ Dl. 91347.

²¹ Dl. 100017.

²² Dl. 91347.

²³ Dl. 91411.

Poșa, în 1350²⁴. Nu știm cât a mai rămas în serviciul acestei familii care a continuat să dețină funcțiile de comiți după 1350. În cunoașterea carierei lui Petru intervine o perioadă de obscuritate ce durează până în anul 1366, când reapare în calitate de *juvenis aule regie*²⁵. Poziția de “tânăr” sau paj al curții regale era punctul de pornire al unui nobil la curtea regală, fiind socotit drept rangul cel mai de jos al ierarhiei curtenilor regali și se pare că nu avea nimic de-a face cu vârsta reală a individului²⁶. Între 1350 și 1366 Petru ar fi putut fi asociat cu unul din frații săi care deveniseră deja cavaleri regali, renunțând la serviciul în familia Poșa de Szer. Un nobil spera să progreseze împreună cu patronul său. Atunci când prospectele de a accede la poziții politice superioare, aducătoare de venituri, deveneau incerte sau apăreau alte oportunități, schimbarea patronului era o opțiune. Relațiile de sânge erau de asemenea foarte puternice, iar exemplele de cete de slujitori alcătuite în primul rând din rude, dar nu exclusiv, sunt cunoscute. Asocierea fraților la îndeplinirea sarcinilor administrative atașate funcțiilor administrative este cunoscută la Himfiești. Pe de o parte, știm că în perioada când Benedict I Himfi a fost castelan de Somló, fratele său Paul a purtat același titlu. Mai târziu, când a devenit ban al Bulgariei, între 1366-1369, Petru și Nicolae erau de asemenea asociați cu el în exercitarea funcției. În sfârșit, în 1369 Petru devenise *miles aule*²⁷.

Însă, numărul de slujitori admiși direct în slujbă la curtea regelui era limitat. Nu toți cei doritori erau angajați, cel puțin în perioadele de stabilitate a puterii centrale. Astfel că următorul eșalon la care se căuta serviciu era cel al aristocraților care puteau oferi șansa ridicării pe scara socială în cazul succesului politic. Dacă slujba regală a fost apanajul celei de-a treia generații a familiei Himfi, cea precedentă și cele trei care au urmat între cca 1380-1450 nu au mai avut acces la curtea regală, ci au trebuit să se mulțumească cu intrarea în slujba unor magnați, de obicei numiți comiți de Timiș sau bani ai Severinului. Această ieșire din scena vieții politice de la curtea regală s-a manifestat prin stoparea creșterii domeniilor lor, ba chiar atingerea unor momente de criză care au generat conflicte, violențe și litigii între membrii familiei. Slujirea unui comite sau a unui nobil nu putea fi o soluție de îmbogățire, ci numai una de asigurare a traiului. Ajungem în acest caz la problema remunerării slujitorilor.

Întrucât contractele de slujbă în Ungaria s-au păstrat numai de pe la sfârșitul secolului al XV-lea, nu știm în ce mod se răsplăteau serviciile slujitorilor. Se presupune că, cel puțin pentru așa numiții *famuli*, întreținerea (asigurarea hranei, adăpostului și a îmbrăcăminte) la curtea patronului era o parte a remunerației. În ceea ce privește slujitorii, se face uneori distincția între *familiares*, considerați de

²⁴ Engel 1996, p. 143.

²⁵ *Miscellanea Heimiana*, nr. 148.

²⁶ Engel 2006, p. 173.

²⁷ *Miscellanea Heimiana*, nr. 221.

condiție nobilă, și *famuli* văzuți ca servitori domestici nenobili. Distincția nu are probabil nimic de-a face cu rangul individului, ci mai degrabă cu tipul de serviciu prestat. *Famulus* era numit și Petru Himfi, care în tinerețe l-a slujit pe comitele de Caraș, Poșa de Szer, or la momentul respectiv familia Himfi era una nobilă de două generații. *Familiares* îndeplineau cel mai adesea slujbe militare, fie ca gărzi ale stăpânului pe care îl însoțeau atât în luptă, cât și în deplasările sale în scopuri pașnice. Alți slujitori erau cei însărcinați cu supravegherea moșiilor, așa-numiții *officiales*. Nici în cazul lor nu știm dacă erau de condiție nobilă ori nu. Himfieștii au fost slujitori ai regelui ori ai unor potențați laici. În perioadele de stagnare de la sfârșitul secolului al XIV-lea și în cea de declin din prima jumătate a secolului al XV-lea, ei au fost familiari ai unor nobili de rang ceva mai ridicat ori ai unor comiți sau chiar magnați.

Nicolae II Himfi a urmat tatălui său, Benedict Himfi, devenind cavaler regal încă din 1374 și până la dispariția sa în 1382. Se pare că nu a servit unui alt nobil, ci a pătruns de timpuriu la curtea regală, grație poziției lui Benedict, care i-a netezit calea spre o carieră politică. În ultimul deceniu al secolului al XIV-lea Ștefan Himfi, fiul lui Petru Himfi, debuta în cariera militară în rangul de cavaler regal, dar curând a intrat în slujba lui Nicolae Marcali, comitele de Timiș, apoi a lui Pipo de Ozora, iar în cele din urmă a lui Ștefan Lazarevici. Nepoții săi, fiii lui Nicolae II Himfi, au fost și ei familiari ai lui Pipo. Pe parcursul primei jumătăți a secolului al XV-lea Himfieștii au slujit mai întâi pe rege, pentru ca apoi să se angajeze în serviciul unor aristocrați care au primit dregătorii în Banat, precum Matei Talovac sau Nicolae Újlaki. Condițiile politice în care au evoluat ultimele trei generații s-au schimbat radical față de cele din perioada de glorie a celei de-a treia generații. Deși Himfieștii și-au păstrat rangul de cavaleri regali, accesul la pozițiile de comiți de comitate era blocat de aristocrați influenți. Astfel că nu au mai găsit slujbe la curtea regală, ci doar în serviciul magnaților numiți de rege în zona graniței sudice a regatului. Este posibil ca orientarea unora dintre fiii lor către cariere eclesiastice să fi fost provocată de aceste dificultăți în realizarea unor cariere politice înalte.

Himfieștii ca patroni

În același timp Himfieștii au fost ei înșiși patroni ai unor slujitori. În cercetarea documentelor lor din secolele XIV-XV am găsit un număr de aproximativ 52 de indivizi care poartă denumirile de *famuli*, *familiares*, *officiales*, *procuratores*, vicecomiți, castelani, *tributarius*, *cocus*, *notarius*. Este însă cert că numărul celor care i-au slujit în diferite oficii trebuie să fi fost mult mai mare. Numai dacă luăm în seamă faptul că au stăpânit un număr însemnat de sate, pentru care nu sunt atestați *officiales*, ne putem imagina cât de fragmentară este imaginea proiectată de documentația păstrată. Nu lipsit de semnificație pentru rangul social al familiei este faptul că, până spre mijlocul secolului al XIV-lea,

nu întâlnim știri despre slujitorii lor. Aceștia încep să-i reprezinte în problemele legale numai începând din vremea celei de-a treia generații; până atunci Himfieștii s-au reprezentat ei înșiși²⁸. O explicație parțială ar fi chiar lipsa posibilităților de întreținere a unor familiari numeroși. În anul 1341 Ioan, fiul lui Iacob, un *serviens* al lui Ioan Himfi, venea înaintea autorităților comitatului Caraș pentru a face o plângere²⁹. În anul 1343 apar în documente și primii lor *officiales* și *famuli*, cu ocazia unui incident violent. Oficialul Ioan, fiul lui Paul, a fost ucis, iar *famuli* Nicolae și Laurențiu au fost răniți cu săgeți. Atacul împotriva slujitorilor s-a petrecut în 29 aprilie 1343, pe când aceștia se întorceau de la moșia Remete (mergând probabil la reședința lui Paul Himfi de la *Sadan* [identificată cu Cornești, la nord de Timișoara]), aducând cu ei amenzile cuvenite stăpânului moșiei, constând din 25 de vaci, 50 de oi și 30 de porci³⁰. Atacatorii lor au fost cnezul Bratan și fiii săi, împreună cu oaspeții din Felteluk și Tyteus. Următorul slujitor pe care îl cunoaștem a fost oficialul lui Benedict Himfi, pe nume Emeric, care a funcționat la Remete. El a făcut o plângere în numele stăpânului său tot în același an și în anul următor, în fața autorităților comitatului Caraș³¹. Litigiul dintre familia Himfi și târgul Șemlac pentru moșia *Korulus* a prilejuit angajarea unui avocat pe nume Benedict, fiul lui Saul³².

În privința recrutării slujitorilor, am reușit să identificăm ceea ce pare a fi conturul unui adevărat model. O dificultate metodologică constă din faptul că rareori avem detalii cu privire la originea slujitorilor Himfieștilor, care apar în diferite posturi în documentația păstrată. Totuși, modelul care se repetă arată că tendința era aceea de a angaja nobili din preajma reședinței de bază a patronului, probabil vecini ceva mai săraci. Astfel, există câteva exemple atât pentru centrul

²⁸ Acest lucru se poate deduce din examinarea documentelor, aproape exclusiv acte de judecată, în care personajele menționate sunt de obicei chiar cele interesate, membrii familiei Himfi, o situație ce contrastează cu ceea ce se întâmplă după anii 1340, când din ce în ce mai mulți slujitori îi reprezintă în fața autorităților judecătorești comitale, palatinal sau regale.

²⁹ *Miscellanea Heimiana*, nr. 79. “Nos Petrus filius Lorandi vicecomes de Karasow, Petrus filius Dominici et Dyonisius filius Nycolai iudices nobilium de eodem, damus pro memoria, quod Johannes filius Jacobi, serviens magistri Pauli filii Heem in persona eiusdem sui domini personaliter ad nostram accedendo presenciam protestatus est per hunc modum ...”

³⁰ *Miscellanea Heimiana*, nr. 87. “... Johannes et Benedictus filii Heem personaliter coram nobis constituti dixerunt protestando, quod feria tertia proxima post predictum festum quandam officialem eorum, nomine Johannem filium Pauli ad possessionem eorum Remete vocatam pro recipiendis birsagia eorum misissent et cum birsagia seu judicia domini eorum prefatus Johannes in prefata villa recepisset et domum veniente eundem Johannem obviavit tunc Bratan kenezius cum suis filiis necnon hospitibus de Tyteus et de Feelteluke viginti quinque pecora, quinquaginta oves, triginta porcos ab eodem recepissent et in receptione predictarum rerum eundem Johannem antedictum predictus Bratan kenezius cum filiis suis et cum hospitibus de Tyteus et Feelteleke interfecissent, Laurencium ac Nicolaum famulos eorum wlnerassent et duos equos valentes viginti marcas interfecissent.”

³¹ Pesti 1883, p. 14-15.

³² Dl. 40948.

domeniului din comitatul Veszprém, cât și pentru cele din comitatele Timiș și Caraș. Dar, așa cum am spus, mulți dintre ei nu pot fi identificați după localitatea de origine și cu siguranță că proximitatea geografică nu era unicul criteriu al recrutării. Un exemplu fericit este furnizat de identificarea în anul 1350 a unui grup de *famuli* ai lui Ioan Himfi, pe care acesta i-a împuternicit drept reprezentanți legali ai săi în orice pricină. Aceștia erau Nicolae și Dominic, fiii lui Luca de *Nadasd*, Dominic de *Mondola* și Nicolae, fiul lui Ioan. Satul *Mondola* era situat în vecinătatea satului *Sadan* (Mező-Zsadány, Cornești), sat în care s-a stabilit Paul Himfi în anii 1330 și 1340 și care pare să fi funcționat ca reședință principală a sa în deceniul respectiv. Așa cum este și firesc, unii din familiarii lui Benedict Himfi proveneau din vestul regatului. Ioan, fiul lui Petru de Sarosd, un nobil din comitatul Zala, a rămas în slujba stăpânului său mai bine de un deceniu, fiind în mai multe rânduri vicecomite al comitatelor acordate lui Benedict Himfi³³. După 1389 văduva lui Benedict Himfi a fost slujită de indivizi provenind din Kovácsi, Perecske și Karakószörcsök. Primele două sate erau situate în comitatul Veszprém, la vest de domeniul Himfieștilor din Döbrönte, în timp ce ultimul era situat în preajma cetății Somló, ținută ca *honor* de către Benedict Himfi până în anul 1370. Astfel că legătura de slujbă ar fi putut să dureze de mai bine de două decenii.

Un anume Nicolae, fiul lui Iwan de *Saar*, l-a reprezentat pe Laurențiu Himfi ca avocat în cursul litigiului din anul 1364 pentru satele din comitatul Caraș achiziționate de Himfiești în anul 1320, după deposedarea cnezului Baci³⁴. *Saar* se mai numea și *Molunsaar*, un sat din comitatul Veszprém, învecinat cu satul Kayar, stăpânit de Himfiești. În 9 mai 1377 regele amăna toate judecățile Himfieștilor, care urmau să participe la o campanie militară. În acest mandat regal au fost incluși și șase membri ai familiei din *Molunsaar* care îi însoțeau pe Himfiești³⁵. Și în acest caz se poate detecta o legătură de slujbă cu o durată de cel puțin două decenii. Nu numai nobilii din vecinătatea posesiunilor lor au căutat să intre în serviciul lor, ci și nobili din comitate mai îndepărtate, cum este cazul unor slujitori originari din comitatul Baranya.

Tipurile de slujbe solicitate de Himfiești au fost uneori înfățișate chiar de documente, pe altele ni le putem imagina. Unii dintre familiari i-au slujit direct la curțile lor, îndeplinind diverse sarcini cotidiene. În anul 1372, la curtea comitală din Timișoara, un anume magistru Nicolae, fiul lui Paul, ținea un registru de socoteli pentru Nicolae, probabil administrator al lui Benedict Himfi, la vremea

³³ Engel 1982, p. 116-117; Rady 2000, p. 117.

³⁴ Pesti 1883, p. 58-59.

³⁵ Dl. 42043. "... quatenus omnes causas magistri Benedicti filii Heem, Nicolai filii et alterius Nicolai fratris suorum, necnon Stephani filii condam Petri, siumiliter fratris eiusdem magistri Benedicti, item Laurentii filii Heem et Nicolai filii Georgii de Vylak, ac Blasii, Ladislai, Laurentii et Damiani, filiorum Ipoliti et Petri filii Monkus de Monlunsaar in ipsum nostrum exercitum euntium ...", *apud* Kumorovitz 1983, p. 951.

aceea comite de Timiș³⁶. Registrul de socoteli însuși este o sursă bogată pentru cunoașterea compoziției curții comitale³⁷. Avem în acest izvor consemnată cumpărarea unor haine pentru un *juvenis Volachus*, care are un statut de rezident al curții comitale. Cine ar fi putut fi acest tânăr român? Vreun fiu de boier muntean sau de cnez ori nobil din Banat? Mai mult, apar în acest registru și cheltuieli legate de achitarea a ceea ce s-ar putea numi salarii pentru muncitori sezonieri (*laboratores sagene seu reche*). Există sume plătite unor persoane numite pe numele de botez, un anume Egidiu a primit direct o mică sumă. Lui Cheepan i s-a înlocuit tunica la croitor. Ambii par a fi servitori aflați în întreținerea comitelui. De asemenea, un anume Mihail, fiul lui Beke, a primit 6 florini pentru a merge la rege, probabil având vreo însărcinare de curier. Paul zis *Gyalak* a primit de asemenea un florin, fără să se precizeze pentru ce. Tot din aceeași sursă aflăm despre distribuirea unei sume de 25 de florini de către Nicolae, administratorul curții comitale, către clienții săi, în momentul în care a plecat la rege (*vos eosdem denarios fecistis dividere clientibus vestris quando ad regem transivistis*).

Un număr de familiari au alcătuit chiar garda personală a stăpânilor lor. Cunoaștem numai câteva incidente răzlețe, dar și acțiuni de amploare care au implicat cete întregi. Astfel, în 1352, când Ioan Himfi a fost atacat de iobagii lui Paul Magyar din Fizeș, slujitorul său (*famulus*) a fost rănit de săgeți, încercând probabil să-și apere stăpânul³⁸. La momentul respectiv, Ioan era cavaler regal și avea probabil și alți slujitori. Un alt slujitor al său, Toma *Magnus*, fusese atacat și deposedat de cal, bani și alte lucruri de către niște locuitori din Șemlac în anul 1345³⁹. Potrivit plângerii lui Ioan Himfi, atacul era unul organizat, condus chiar de judele Șemlacului, în ceea ce pare a fi un act de răzbunare. Doi ani mai devreme, în 1343, în preajma Crăciunului, Ioan Himfi și fratele său Nicolae, îl prinseseră, încarceraseră și deposedaseră pe un locuitor din Șemlac, Nicolae fiul lui Paul⁴⁰.

³⁶ Vezi recent o analiză a modului de elaborare a registrului la Popa-Gorjanu 2006, p. 63-70.

³⁷ Documentul a fost publicat de trei ori până în prezent: Dani, Feneșan 1975, p. 145-152; Engel 1982, p. 917-920; DRH. C Transilvania, vol. XIV, p. 101-108.

³⁸ *Miscellanea Heimiana*, nr. 125. "... quod magister Johannes filius Pauli filii Heym personaliter ad nostrum accedens presentiam conquestus est per hunc modum, quod tertia feria, scilicet in festo beati Galli confessoris de propria sua domo versus civitatem Mezeusomlio equitatem in via publica populi iobagiones Pauli dicti Magyar de Fizesthow ipsum insediassent, mortemque ipsi inferred conati fuissent, Benedictumque suum famulum ictu sagite, tam ipsum quam equum suum vulnerassent ..."

³⁹ *Miscellanea Heimiana*, nr. 97. "... quod magister Johannes filius Pauli filii Heym ad nostram personaliter accedens presentiam protestatus est per hunc modum, quod Michaele filius Fabiani, iudex de Mezeusomlow, Stephanus filius Demetri Claudi, Thomas frater Beke litterati, Johannes institor unacum Lukachio filio suo et Petrus pellifex de eadem cum aliis eorum complicitibus, Thomam magnum famulum suum clara luce in puplica via procedente videlicet in die festi beati Johannis baptiste in villa Ermen in possessione Stephani dicti Magyar obviassent, et unum equum suum quattour marcis vallentem necnon quindecim marcas promptorum denariorum banalium ab eodem latrocinando auferissent."

⁴⁰ Aceasta potrivit acuzației victimei, emise chiar în cadrul adunării comitatului Caraș prezidate de palatinul Ungariei în vara anului 1347, însă cei doi frați Himfi s-au dezvinovățit prin prestarea

Ștefan Himfi de Remete (1377-1421), fiul lui Petru Himfi, a fost unul dintre cei mai de seamă membri ai familiei și un influent și puternic nobil bănățean, fiind legat și prin relații matrimoniale de familiile nobiliare locale, precum cea de Macedonia și a lui Poșa de Szer. Un incident deosebit, din anul 1393, evidențiază importanța slujitorilor pentru poziția socială a unui nobil. Asesorii jurați și nobilii din comitatele Caraș și Timiș (*iurati assessores Themusiensis et de Krassow, necnon tota nobilium universitas de eisdem*), exasperați de insolența unui nobil local recalcitrant, anume George Chulnuk de Omor, au decis să-l pedepsească. Astfel, nobilii l-au declarat vinovat de multe fapte silnice, răutăți și pagube provocate atât nobililor cât și iobagilor, iar după ce s-au sfătuit și au chibzuit (*digesto consilio maturoque tractatu inter nos prehabito*), au hotărât să-l împuternicească pe Ștefan Himfi cu pedepsirea acestuia prin forță⁴¹. În data de 1 noiembrie 1393, într-adevăr, Ștefan Himfi, împreună cu familiarii săi, a atacat și distrus moșia Omor, luând de acolo tot ce era de valoare. În tumult au fost și victime colaterale, care și-au anunțat pierderile la scurt timp după comiterea atacului⁴². Dar și un nobil local, pe nume Blasius de Choba, a fost ucis de unul din familiarii lui Ștefan. Mai bine de două decenii după evenimente, în anul 1416, Ștefan plătea fiului celui ucis *homagium* în valoare de 55 de florini, pentru crima familiarului său⁴³.

Tabelul slujitorilor familiei Himfi între 1340-1415

Nume	Locul de origine	Anul menționării în slujbă	Numele patronului	Tipul slujbei
Ioan fiul lui Iacob		1341	Paul Himfi	<i>serviens</i>
Emeric		1343, 1344, 1347	Benedict I Himfi	<i>Officialis de Remete</i>
Benedict fiul lui Saul		1344, 1345	Fiii lui Paul	Avocat
Toma <i>Magnus</i>		1345	Ioan Himfi	<i>famulus</i>
Nicolae fiul lui Luca	Nadasd, comitatul Timiș	1348, 1350	Ioan Himfi	<i>famulus</i>

unui jurământ. Vezi Pesti 1883, p. 26-27.

⁴¹ Di. 52949. "... ut quicumque nostrum pro premissis nostris abprobris super dictum Georgium potuisset vindicare non inmerito nostre universitatis in persona vindicaret. Et quia pro tunc dominus a nobis remotus resistebat, ut de vi talia vindicare potuissemus, ideo quidque magister Stephanus filius Petri de Remethe ipsi Georgio et suis sequacibus, qui talibus sibi adhesissent, actibus nocuisse quovis modo videretur, ea per ipsum in nostra et nostre universitatis in persona perpetrasse penitus prohibemus presentium nostrarum patrocionio litterarum mediante ..."

⁴² Marcu de Gyreg s-a plâns că Ștefan i-a luat de pe moșia Omor cinci boi de 60 de florini și două vaci gestante (Pesti 1883, p. 228). Preotul Nicolae de Ohad s-a plâns chiar regelui, care în vara anului 1394, aflat la Omor, a poruncit castelanilor de Timișoara să-l ajute pe preot să-și recupereze cei doi cai luați de Ștefan Himfi (Ortvay, Pesti 1896, p. 244).

⁴³ Ortvay, Pesti 1896, p. 518-519.

Dominic fiul lui Luca	Nadasd, comitatul Timiș	1350	Ioan Himfi	<i>famulus</i>
Nicolae fiul lui Ioan		1350	Ioan Himfi	<i>famulus</i>
Benedict		1352	Ioan Himfi	<i>Famulus</i>
Dominic	Mondola, comitatul Timiș	1350	John Himfi	<i>Famulus</i>
Mihail <i>dictus Og</i>	Boglár, comitatul Fejer	1357	Benedict Himfi	<i>Famulus et officialis</i>
Abraham <i>Litteratus</i>		1360	Benedict I Himfi	Notar
Dionisie fiul lui Paul		1360	Benedict I Himfi	Procurator
Blasius Rufus		1360	Benedict I Himfi	<i>Tributarius</i>
Dionisie fiul lui Nicolae	Vruzapati, Malyusfalva, comitatul Caraș	1364, 1370	Petru Himfi	<i>Familiaris</i>
Beke Rufus	Vruzapati, Caraș	1368	Petru, Benedict I, Nicolae Himfi	<i>Famulus</i>
Magistrul Nicolae fiul lui Paul		1372	Benedict I Himfi	Admini- strator al curții co- mitale din Timișoara
Ioan, fiul lui Petru	Sarosd, comitatul Zala	1360-1372	Benedict Himfi	Castelan de Haram, vicecomite de Caraș, Timiș
Nicholas, fiul lui Iwan	Sár, Molunsar, comitatul Veszprém	1364	Laurențiu Himfi	Avocat
Mihail fiul lui Beke		1372	Benedict I Himfi	
Petru fiul lui, Andrei		1375		
Ladislau fiul lui Matei	Barnag, Veszprém	1375	Petru Himfi	
Ladislau fiul lui Blasiu		1376	Benedict I Himfi, Nicolae	<i>Officialis</i> de Golonia
Blasiu, Ladislau, Laurențiu și Damian, fiii lui Ipolit; Petru, fiul lui Monkus	<i>Molunsaar</i> , comitatul Veszprém	1377	Au însoțit cele trei ramuri ale familiei Himfi într-o expediție militară	
Ioan		1379,	Ștefan Himfi	<i>Famulus</i>
Petru		1379	Ștefan Himfi	<i>Famulus</i>
Ladislau Rufus		1379, 1382, 1393	Stephen Himfi	<i>Famulus</i> , <i>officialis</i>

Dumitru fiul lui Ilie	Perecske, comitatul Veszprém	1381-1394	Văduva lui Benedict I Himfi și nepoții săi	Avocat
Lacha		1393	Ștefan Himfi	<i>Famulus</i>
Nicolae fiul lui Beke	Malyuszfalva?	1387	Ștefan Himfi	<i>Familiaris</i>
Nicolae fiul lui Ioan	Kovácsi, comitatul Veszprém	1387	Văduva lui Benedict I Himfi	<i>Familiaris</i>
Petru	Gyaar, comitatul Caraș	1389	Basil Himfi	<i>Famulus</i>
Ioan Litteratus	Vaya, comitatul Caraș	1392	Ștefan Himfi	<i>Officialis de Vaya</i>
Ioan dictus Kun		1393, 1394	Ștefan Himfi	<i>Familiaris</i>
Benedict Litteratus		1392	Ștefan Himfi	Avocet
Grigore Parvus		1401	Ștefan Himfi	<i>Familiaris</i>
Andrei fiul lui Nicolae	Malyuszfalva, comitatul Timiș	1404	Ștefan Himfi	<i>Familiaris</i>
Ladislau fiul lui Ioan dictus Buke	Kovácsi, comitatul Veszprém	1405	Benedict II Himfi	<i>Familiaris, possessionatus</i>
Dumitru fiul lui Iacob	Perecske, comitatul Veszprém	1405	Benedict II Himfi	<i>Familiaris, possessionatus</i>
Ioan fiul lui George	Perecske, Veszprém	1387	Basil, fiul lui Nicolae II Himfi	Acești <i>familiares</i> trebuiau să înmâneze văduvei lui Nicolae Himfi 25 de florini ca despăgubire pentru <i>res parapharnales</i>
Ioan fiul lui Petru	Karakószörcsök, Veszprém			
Ioan fiul lui Laurențiu	Kovacs, Veszprém			
Ioan fiul lui Ilie	Perecske, Veszprém			
Nicolae, fiul lui Dionisie	Jár, Veszprém			
Ioan fiul lui Beken	Kovácsi, Veszprém			
Ioan	Herend, Veszprém	1405	Benedict II Himfi	<i>Familiaris, possessionatus</i>
Simon	Koya	1405	Benedict II Himfi	<i>Familiaris</i>
Emeric	Koya	1405	Benedict II Himfi	<i>Familiaris</i>
George	Uzsal, Veszprém	1405	Benedict II Himfi	<i>Familiaris</i>
Ioan fiul lui Toma	Panith, Baranya?	1406	Ștefan Himfi	<i>Familiaris</i>
Paul	Kuchy?	1409	Benedict II Himfi	<i>Famulus</i>

Ștefan fiul lui Emeric	Megyés, Veszprém	1412	Benedict II	<i>Procurator</i>
Ștefan	Koltha, Caraș	1415	Ștefan Himfi	<i>Procurator</i>
Blasius	Muron, Timiș	1415	Benedict II	<i>Procurator</i>

Cum au fost remunerați acești slujitori? Avem câteva exemple, destul de puține este drept, de acordare a unor bucăți de pământ. Benedict Himfi și-a răsplătit slujitorul Ioan, fiul lui Petru de Sarosd, în anul 1367, prin acordarea unei părți dintr-o moșie cumpărată de el, Galsa, în Veszprém⁴⁴. Întrucât Ioan a fost vicecomite al mai multor comitate, este de presupus că a fost răsplătit și cu cote părți din veniturile comitelui. La începutul secolului al XV-lea, în Caraș, Ștefan Himfi se pare că a cedat unui slujitor al său pe nume Lacha un sat de pe domeniul Sekas, numit *Lachafalu*⁴⁵. O altă formă de remunerație a constat din mijlocirea căpătării unei donații regale. Astfel, Benedict Himfi a obținut de la regele Ludovic în anul 1360 donația satului *Owalch* din comitatul Vas, pentru notarul său *Abraham Litteratus*⁴⁶. În testamentul din 1376 încheiat de fostul ban al Bulgariei înainte de a pleca în pelerinaj la locurile sfinte, el lăsa instrucțiuni soției sale cu privire la răsplătirea servitorilor de la curtea sa, potrivit cu slujbele lor, din cirezile de vite și herghelia de cai pe care le avea pe domeniul cetății Döbrönte din Veszprém. Caii de tracțiune (*equis curricularibus*) trebuiau să fie folosiți de soția lui pentru întreținerea familiilor săi, probabil în sensul vânzării lor pentru achitarea unor sume ori chiar prin cedarea acestora către slujitori⁴⁷.

Nu știm dacă simbriile se achitau în bani sau în animale la acea dată, însă câteva decenii mai târziu o defecțiune a unui familiar al lui Frank de Remete din Banat arată că deja se plăteau sume de bani. Un anume Toma refuzase să îl mai însoțească în slujba regelui după ce acesta îi plătitise *pecunia stipendialis*. Frank s-a plâns patronului său de atunci, Frank de Talovac (Taloci), care a poruncit autorităților comitatului Caraș să-l rețină pe Toma și să-l înfățișeze patronului său direct⁴⁸. La vremea respectivă înțelegerile de slujbă militară implicau deja

⁴⁴ Engel 1982, p. 117.

⁴⁵ Dl. 43643.

⁴⁶ Dl. 41528.

⁴⁷ Dl. 42016. "... Item omnes greges animalium qui sunt in eadem Debrente, legavit consorti sue antedictae, ut possit de eis satisfacere, quibus congruit, prout vult, de equatiis autem eadem coniunx sua primo satisfaciatur servitoribus in domo sua existentibus iuxta exigentiam servitiae eorundem, ita tamen, quod scientia sua non agravaretur, de residuitate vero [...] equarum equatialis mediam partem habeat consorti sua supradicta et quamdiu vivet, possit tenere et post obitum suum committere filio suo, aliam autem medietatem earundem reliquit filio suo prenotato. Item de equis curricularibus postquam prefata domina ad possessiones superiores ierit, de eisdem etiam provideat familiaribus ..."

⁴⁸ Dl. 55014. "Refert nobis nobilis Frank filius Hym de Remethe, quod ipse cuidam familiari suo, nomine Thome in eo certam fecisset dispositionem, ut secum ad servitiae regalia progredi deberet, qui levati huiusmodi pecuniis stipendialibus ad ipsa servitiae regalia ire recusavit."

achitarea în avans a unor sume. Cunoaștem din prima jumătate a secolului al XV-lea faptul că unii Himfiești care au funcționat ca familiari erau plătiți în drobi de sare.

O ultimă chestiune care merită să fie prezentată se referă la conceptualizarea și atitudinea contemporanilor cu privire la *familiaritas*. Avem posibilitatea de a înțelege cât de importantă este relația *familiaritas* prin intermediul unui document ecleziastic de judecată referitor la problemele juridice ale Himfieștilor. Este vorba de o sentință de excomunicare a membrilor familiei Himfi emisă de arhidiaconul de Timiș, Albert, canonic al episcopiei din Cenad și *auditor generalis causarum* la 22 februarie 1435. Excomunicarea a survenit ca urmare a refuzului Himfieștilor de a achita o sumă reprezentând zestrea fiicei lui Nicolae Himfi, care a fost căsătorită cu un nobil din familia lui Dan de Doboz. George, fiul lui Dan de Doboz, a reușit să obțină condamnarea Himfieștilor.

Textul documentului este mai lung, prin el aducându-se la cunoștința clericilor de toate categoriile și rangurile din dioceza Cenadului sentința și instrucțiuni descriind procedurile și ritualurile pe care preoții din bisericile Himfieștilor aveau să le săvârșească pentru a pune în aplicare condamnarea. Ceea ce ne-a atras atenția asupra documentului este insistența cu care se interzice slujitorilor să mai rămână în preajma stăpânilor lor. Desigur, Biserica a conceput și a aplicat de multă vreme aceste mijloace de presiune spirituală asupra indivizilor care sfidau hotărârile tribunalelor ecleziastice. Nu este nicidecum vreo inovație, încă de la începuturile organizării comunităților creștine unii indivizi au putut fi scoși în afara comunității credincioșilor⁴⁹.

Arhidiaconul solicita destinatarilor clerici ai scrisorii sale ca, timp de cincisprezece zile de la data primirii mandatului, să încerce să îi convingă pe pârâți să își îndeplinească datoria față de pârâș. În cazul în care ar fi refuzat, urmau să aplice procedurile prescrise de arhidiacon, care țineau de efectuarea excomunicării. În toate duminicile și în zilele de sărbătoare, în timpul serviciului liturgic, bătându-se clopotele, preoții aveau să aprindă și să stingă lumânări și să le arunce la pământ, în semnul damnării veșnice, după care aveau să interzică tuturor și mai ales (*et presertim*) *familiares et servitores* să mai aibe contacte și legături cu ei. Mai departe, au fost detaliate acțiunile specifice interzise, care descriu de fapt relațiile firești care aveau loc între patroni și slujitori⁵⁰. În cele

⁴⁹ Pentru excomunicare în Occident, vezi Vodola 1986; Little 1993, p. 30-43.

⁵⁰ Dl. 54909. "Albertus archidiaconus Themesiensis ... Noveritis quod dudum mota et exorta coram nobis et in nostro tribunali causa et materia questionis inter nobiles Ladislaum, Nicolaum et Frank filios Stephani filii Petri dicti Hym ac nobilem dominam relictam Emerici similiter Hym, item Ladislaum, Basy, Thomam et Emericum filios dicti Hym de Egerzagh in causam attractos ac nobilem Georgium dictum Daan de Dobaz actorem et in processu ipsius cause predicti Ladislaus, Nicolaus et alii prenominati per nostras alias certi tenoris litteras excommunicati extitissent, in quaquidem excommunicatione prefati in causam attracti animo indurato per nonnulla tempora extiterint et permanserunt sordidati in anime ipsorum detrimentum et derogamen valdemagnum.

din urmă, interdicția contactului social de orice fel a fost extinsă la toți membrii comunității creștine.

Revenind asupra prevederilor referitoare la slujitori și servitori, observăm interdicții formulate de verbele *serviando* și *familiando*. Primul verb, *serviando*, este gerunziul lui *servio*, *-ire*, care, potrivit dicționarilor de latină clasică, avea sensul de a servi ca sclav. Al doilea, *familiando*, este un verb inventat care se referă la acțiunea de a servi ca un familiar. În timp ce în dicționarele latine se pot

Nos igitur ad instantiam predicti Georgii filii Daan actoris immo exigente iustitia contra predictos in causam attractos ipsorum contumacia et rebellione exigente ad aggravationis sententiam procedere volentes, vos singulis et utrum quelibet in solidum monemus, et ortamus, in domino, immo vobis et cuilibet vestrum per se et singillatim virtute sancte obedientie et sub excommunicationis pena, quam vos et vestrum quemlibet huiusmodi nostrum mandatum exequi nolente fecimus in his scriptis firmiter precipiendo mandamus, quatenus antefatos excommunicatos adhuc de superhabundanti amoneatis et inducatis, ut ipsi infra quindecim dierum spatia a die huiusmodi vestre monitionis computandorum ipsi actori super ipsomet servatis servandis elucratis satisfaciant aut alias cum eodem componant debito cum effectu coram vobis, qui si facere contempserint, extunc vestris in ecclesiis singulis diebus dominicis et festivis infra missarum sollempnia dum in eisdem ad divina audienda populi convenerit multitudo pulsatis campanis accensisque candellis et demum extinctis in signum dampnationis eterne in terra proiectis et conculcatis sic excommunicatos et in posterum aggravatos publice denunciatis et denunciari faciatis inhibendo omnibus et singulis utriusque sexus hominibus, presertim familiaribus et servitoribus eorundem ac aliis quolibet ad ipsos pertinentibus, demptis hominibus a iure admissis sub eadem excommunicationis pena, quibus et nos sex dierum canonica monitione premissa a die vestre monitionis et inhibitionis immediate sequentium computandorum inhibemus, ut ipsi familiares et servitores a familiaritate et servitio ceterique fideles utriusque sexus homines a participatione et communione dictorum denunciatorum et aggravatorum penitus et omnino desistant et quelibet eorum desistat modo premissis nec cum eis serviendo, familiando loquendo, stando, sedendo, ambulando, salutando, hospitando comedendo, bibendo, loquendo, cibum, potum, aquam, ignem aut sal prestando vel alia quecumque vite vel victus necessaria sue alia humanitatis solatia prebendo, quosquidem in causam attractos nos per hanc nostram diffinitivam sententiam aggravamus eorum exigente contumacia, in omnibus premissis declaramus et decernimus fore aggravatos nostra per hec scripta. Volumus etiam sub penis premissis, ne aliquis eorundem Christi fidelium dictis excommunicatis et agravatis quamdiu in huiusmodi rebellione persisterint super debitis quoruncumque aut aliis negotiis in foro ecclesiastico vel seculari respondere presumpant vel iudicio cum eisdem astare debeant, sed eisdem omnis iuris ordo et actus iudicialis precludatur et penitus denegetur, nec eorum testimonio stetur aut fides exhibiatur, ipsi tamen aliis omnino respondere teneantur, necnon ab omnibus actibus et christi fidelium participatione secludantur, donec et quousque spiritu sanioris consilii ecclesie voluntatem ac reconciliationis gratiam receperint ac debitam et plenariam de his, in quibus sunt convicti ac super quibus contra ipsos agitur, ipsi actori coram nobis impenderint satisfactionem cum effectu, contra tales autem, qui ab eorum communione seu participatione non cessaverint, post insinuationem nostram prehabitam eis factam exnunc prout extunc et extunc prout exnunc sententiam excommunicationis preserimus per presentes et etiam promulgamus inutilitos, volentesque nichilominus et committentes penis sub predictis, ut omnes et singulos sic monitos et cum eisdem excommunicatos et aggravatos participantes lapsos predictarum sex dierum termino in vestris ecclesiis ubique excommunicatos fore pronuncietis et ab aliis denunciari faciatis tamdiu, quousque ecclesie paruerint mandatis et absolutionis beneficium superinde a nobis meruerint optinere aut aliud desuper a nobis habueritis in mandatis ...”

găsi cuvinte aparținând substantivului *familia*, precum substantivul *familiaris* sau adverbul *familiariter*, ca verb există numai *familiaresco*, cu sensul de “a se familiariza cu ceva”. Gerunziul *familiando* s-a format, probabil, luând ca model verbul *famulor*, *-are*, cu sensul de “a servi ca sclav”. Așadar, formula *ut ipsi familiares et servitores a familiaritate et servitio* redă, în termeni concisi, două moduri de raportare specifice familiilor și servitorilor, interzise din acest moment. Mai departe, după ce se face precizarea că interdicția privește pe toți creștinii de ambe sexe, sunt detaliate relațiile sociale firești de la care trebuiau să se abțină: a-i servi, a-i sluji, a vorbi, a șede, a merge, a-i saluta, a le da găzduire, a lua masa cu ei, a bea, a le oferi hrană, băuturi, apă, foc și sare ori cele necesare vieții. Fără a intra aici în problema aplicării unui asemenea program de coerciție socială, remarcăm importanța acordată aparținătorilor unui nobil. Slujitorii și servitorii unui nobil, probabil categoria cea mai apropiată după rudele sale de sânge, sunt obligați să îi părăsească pe stăpânii lor dacă nu doresc să fie la rândul lor excomunicați. Este neîndoielnic că o asemenea procedură punea o presiune suficient de mare atât asupra patronilor, cât și a slujitorilor lor.

Pentru a încheia această analiză a fenomenului slujirii în cadrul cazului ales, vom reafirma câteva dintre observațiile făcute. Datele furnizate de arhiva familiei Himfi demonstrează importanța covârșitoare a slujbei regale pentru prosperitatea economică și prestigiul social și politic al unei familii nobiliare. Eșecul de a intra în serviciul regelui pare să condamne cel puțin la stagnare economică, dacă nu chiar la declin. Cazurile întâlnite în documentele Himfiștilor vorbesc atât de păstrarea unor legături între patroni și slujitori timp de o generație sau două, dar și de variabilitatea și libertatea de a alege alt patron. Nu avem date despre prestarea vreunui jurământ de credință de către familiari, dar avem exemple de familiari uciși sau răniți apărându-i pe stăpânii lor. Ca forme de remunerație, nu predomină donarea de bunuri funciare, ci mai degrabă întreținerea și echiparea slujitorului, precum și remunerarea în bunuri mobile sau în lichidități. Astfel că între modelul vasalității din secolele X-XI din Franța și încheierea de relații de serviciu în secolele XIV-XV în Ungaria apar suficiente diferențe pentru a evita folosirea vasalității când vorbim despre structurarea elitei sociale de aici.

COSMIN POPA-GORJANU

FAMILIARES AND FAMILIARITAS IN THE CASE OF HIMFI FAMILY

ABSTRACT

This study addresses the question of service and social relations between nobles in the medieval kingdom of Hungary by analyzing the evidence provided by the history and archive of a noble family. The Himfi were a family of royal hunters originating in the Veszprém county, who succeeded to climb the social ladder by entering the royal service during the Angevine dynasty. They were quite successful in developing their landed resources which were concentrated mainly in Veszprém county and the Banat region in the fourteenth and fifteenth centuries. This study is analyzing on the one hand the political careers of a few members of Himfi family in the fourteenth and fifteenth centuries and on the other hand the composition and structure of their retinues. The phenomenon of service in medieval kingdom of Hungary has for a long time been presented in terms borrowed from the vocabulary of Western historians, that is in terms of feudalism and vassalage. Some historians in Hungary and Romania have objected to the use of this terminology showing that *familiaritas* is not to be equated with vassalage. The medieval documents of Himfi family never speak of vassals, but rather of *familiares*, *famuli*, *servientes*. These were servants of noblemen undertaking various military, legal, or administrative tasks. They were seldom rewarded in land. Most often they received sums in cash, or goods. The land granted to a faithful servant, either by the king or a nobleman, was not a fief, but rather full property or what is known as alod. Service extended sometimes for decades, or some families continued to maintain service relations with a patron for generations. But there are also examples of people moving in the service of other potentates. The Himfi archive does not hold examples of oaths taken by servants, but there are examples of servants killed while defending their masters. A recurring pattern of recruitment shows that among the servants of the Himfi, there were nobles from neighboring villages who sought protection or simply employment. Incentives for seeking employment could be the aspirations for political careers, the most efficient way of getting rich, or the economic pressures, like the prospects of poverty. The Himfi family's analysis demonstrates that the most prosperous periods in its history were those when its members were employed directly in the king's service, during the reign of King Louis the Great. The following period, that of king Sigismund of Luxemburg, was not as prosperous: the Himfi could only enter the service of aristocrats appointed as royal representatives in the Banat.

Abrevieri bibliografice

- Achim 2000 - Viorel Achim, *Banatul în Evul Mediu. Studii*, București, Editura Albatros, 2000.
- Brown 1974/1998 - Elizabeth A. R. Brown, "The Tyranny of a Construct: Feudalism and Historians of Medieval Europe" în *The American Historical Review*, vol. 79, Nr. 4, 1974, republicat în Lester K. Little & Barbara Rosenwein, *Debating the Middle Ages: Issues and Readings*, Malden-Oxford, Blackwell Publishers, 1998.
- Cheyette 1967 - Fredric Cheyette, *Lordship and Community in Medieval Europe. Selected Readings*, New York – London, Holt, Rinehart and Winston Inc., 1967.
- Dani, Feneșan 1975 - Ioan Dani, Costin Feneșan, "O listă de socoteli din Banatul secolului al XVI-lea, în *Banatica*, III, 1975.
- Engel 1982 - Pál Engel, "Honor, vár, ispánság. Tanulmányok az Anjou-királyság kormányzati rendszeréről", în *Századok*, 116, 1982.
- Engel 1996 - Pál Engel, *Magyarország világi archontológiája 1301-1457*, vol. II, Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 1996.

- Engel 2006 - Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei Medievale 895-1526*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2006.
- Fügedi 1998 - Erik Fügedi, *The Elefánthy. The Hungarian Nobleman and His Kindred*, Budapest, Central European University Press, 1998.
- Holban 1957 - Maria Holban, "Mărturii asupra rolului cnezilor de pe marile domenii din Banat în a doua jumătate a secolului al XIV-lea", în *SMIMed*, 2, 1957.
- Holban 1962 - Maria Holban, "Deposedări și judecări în Banat pe vremea Angevinilor și ilustrarea lor prin procesul Voya (1361-1378)", în *SMIMed*, 5, 1962.
- Holban 1981 - Maria Holban, *Din cronică relațiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, București, Editura Academiei, 1981.
- Kovács 2005 - András W. Kovács, *The History of the Wass de Czege Family*, Hamburg, Edmund Siemers Stiftung, 2005.
- Kristó 1998 - Gyula Kristó, *Anjou-kori Oklevéltár*, vol. V, Budapest-Szeged, 1998.
- Kumorovitz 1983 - Bernát L. Kumorovitz, "I Lajos Királyunk 1375. évi havasalföldi hadjárata (és "török") háborúja", în *Századok*, 5, 1983.
- Kurcz 1988 - Agnes Kurcz, *Lovagi kultúra Magyarországon a 13-14. században*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
- Little 1993 - Lester K. Little, *Benedictine Maledictions Liturgical Cursing in Romanesque France*, Cornell University Press, Ithaca-Londra, 1993.
- Ortvay, Pesti 1896 - Tivadar Ortvay, Frigyes Pesti, *Temesvármegye és Temesvár város története. 4. köt. Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez*. I, Pozsony, Eder István, 1896.
- Pesti 1883 - Frigyes Pesti, *Krassó vármegye története. Harmadik kötet*, Budapest, Atheneum, 1883.
- Pop 1991 - Ioan-Aurel Pop, *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) în secolele XIV-XVI*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1991.
- Popa-Gorjanu 2003-2004 - Cosmin Popa-Gorjanu, *Feudalismul românesc? în Medievalia Transylvanica*, Tom VII-VIII, 2003-2004, nr. 1-2.
- Popa-Gorjanu 2006 - Cosmin Popa-Gorjanu, "Practica scrisului în mediul familiilor nobiliare. Registrul de socoteli al magistrului Nicolae (mai-iunie 1377)", în *Apulum*, XLIII/2, 2006.
- Rady 2000 - Martyn Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, Londra, Palgrave, 2000.
- Reynolds 1994 - Susan Reynolds, *Fiefs and Vassals: The Medieval Evidence Reinterpreted*, Oxford, Oxford University Press, 1994.
- Szabó 2005 - Peter Szabó, *Woodland and Forests in Medieval Hungary*, Oxford: Archaeopress, 2005.
- Țeicu 1998 - Dumitru Țeicu, *Banatul Montan în Evul Mediu*, Timișoara, Editura Banatica, 1998.
- Vodola 1986 - Elizabeth Vodola, *Excommunication in the Middle Ages*, Berkeley, 1986.